

ALISHER NAVOIYNING “LISON-UT TAYR” ASARIDA TASAVVUFIY ISHQ VA MA’NAVIY MUHABBAT MASALASI

Ahmadaliyeva Fazilatoy Botirjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Anontatsiya: Ushbu maqolada Navoiyning Lison-ut tayr asarida keltirilgan ishq tushunchalari, keltirilgan hikoyalardagi tushunchalarning mohiyati, bir-biriga bog‘liqligi yoki farqi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: ishq, tasavvuf, Olloh, so‘fiy, Shayx San‘on, Majnun, Yusuf.

THE ISSUE OF MYSTICAL LOVE AND SPIRITUAL LOVE IN ALISHER NAVOI’S “LISON-UT-TAIR”

Annotation: In this article, the concepts of love presented in Navoi’s Lison-ut-Tair, the essence of the concepts in the given stories, their interdependence or differences are highlighted.

Key words: love, Sufism, Allah, Sufi, Sheikh San’an, Majnun.

Ko‘ngil ishqdan ravshan bo‘lib, u bilan hajr tikonzori obod bo‘ladi. Ishqning o‘tidan oy va quyoshga yorug‘lik yetishadi, shuning uchun ham ulardan tunu kun nur yog‘ilib turadi. Ishqning chaqmog‘i jonlarga o‘t soladi, shu‘lasidan obodu vayronalarga o‘t tushadi. Ishqing jonni o‘rtaguvchi bir yulduz bo‘lsa, uning siri pok gavhardir. Darhaqiqat, Navoiy yozgan barcha asarlarida tasavvufiy ishq kuylangan deyish mumkin, chunki uning deyarli har bir asari Ollohga hamd va nat aytish bilan boshlanadi. Shuningdek, ushbu Lison-ut tayr asarini olsak bu asarda keltirilgan barcha hikoyalarning tub ma‘nosi chin ma‘noda Ollohga yetaklovchi yo‘l demakdir. Tasavvufda ishq 3 guruhga bo‘linadi: 1. Majoziy ishq (Bashariy ishq); 2. Ilohiy ishq (Ruhoniy ishq); 3. Ruhiy – ma‘naviy ishq. Majoziy ishq insonning insonga

muhabbatidir.ishq). Ilohiy bandaning Ollohga bo'lgan muhabbati (banda va Olloh o'rtasidagi muhabbat ham ikki tomonlama bo'ladi: Ollohning bandaga muhabbati va bandaning Ollohga bo'lgan muhabbati) dir. Imom G'azzoliyning ta'kidlaganidek, insonning o'zini sevishi ham Ollohga bo'lgan muhabbatdan nishonadir, negaki inson mutlaq ruhning bir bo'lagi. Shuningdek, Shayx San'on qissasiga to'xtalsak, ushbu hikoyatda Shayx San'on Ka'bada avliyo kishilar va qavmni yetaklovchilar orasida xuddi payg'ambar o'z sahobalari bilan turgandek edi deya ta'riflanadi. Uning 400 ta shogirdi bo'lib ularning har birining darajasi Junayd va Boyazidlarga teng kelardi deb aytilgan edi. Shu o'rinda savol tug'iladi nega aynan shunday buyuk bir shaxs bir tarso qiziga bo'lgan muhabbati tufayli dindan kechdi? Buning javobi esa oddiy chunki u tarso qizini ham Ollohga qo'ygan muhabbati kabi sevadi va unga erishish uchun shunday ishlarni qilishga majbur bo'adi. Dostondagi ana shu bosh falsafiy masala Shayx San'onning sevgi qissasida qisqaroq bo'lsa-da yaqqol ifodalangan. Yo'ldagi barcha to'siqlar ham qizga bo'lgan muhabbati tufayli ko'zga ko'rinmaydi. Navoiy bu o'rinda biz ham Ollohning jamoliga yetishish yo'lida har qanday to'siqni yengib o'tishimiz kerak degan fikrni ilgari suradi. Hamda ushbu hikoyatdagi o'zak masala - olamning Olloh jilvasidan iboratligi, odamning Olloh quyoshining zarrasi ekanligi haqidagi ta'limot Farididdin Attorning ijodi, Alisher Navoiyning ijodi va Mashrab ijodida o'zak tomir sifatida yashaydi. Fariddidin Attor, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy va Mashrab Mansur Hallojning "anal haq" (men Xudoman men Xudoning bir zarrasiman) degan ta'limotdan o'sgan mutafakkir mutasavvuflardir.

Asarda keltirilgan ishq vodiysi tahliliga kelsak bu vodiya qushlarining qalbini Simurg'ning ishq band etadi, ular o'zgalarni va dunyoni unatadilar. Alisher Navoiy bu vodiyni shunday ta'riflaydi: "Ishq keldi mash'ali getifro'z, Dema mash'al shulayi ofokso'z". Mazkur vodiya tavsifi uchun hazrat Alisher Navoiy Asma'iy bilan bog'liq hikoyatni keltiradi. Hikoyatga ko'ra, Asma'iy haj tomon ketayotib, bir chashma boshida yozuv bitilgan toshni ko'radi. Toshda shunday yozilgan edi: "Ey Hijoz ahli! Bir sirning chorasini topsangiz: agar kishi ishqqa muhtalo bo'lib, ishq uni sabru qaroridan bo'lsa, nima qilsin?" Asma'iy qo'lga qalam olib, yozuv tagiga shunday

soʻzlar bitadi: "Kimki bu halokatli yoʻlga kirgan boʻlsa, undan qoʻrqmasin". Bu soʻzlarni yozib boʻlib, Asmaʼiy yana yoʻlida davom etadi. Ertasiga yana shu joyga kelib qarasa, toshda yangi yozuv paydo boʻlgan ekan: "Agar oshiq pok boʻlsayu, ishqini yashirin saqlasa, lekin muhabbat shiddatdan toqati toq boʻlib, vaslga ehtiyoj sezsa, buning ilojini topmasa, nima qilsin?" Asmaʼiy bu soʻzlarni oʻqib, qalami bilan shunday deb yozib qoʻyadi: "Agar oʻsha dardli inson nasihatlarimdan oʻz maqsadiga erishmagan boʻlsa, oʻlsin va ishq oʻtidan oʻzini halos qilsin!" Oradan bir kun oʻtib, oshiqning javobini bilish uchun oʻsha joyga kelgan Asmaʼiy chashma yonida boshini toshga urib, halok boʻlgan bir kishini koʻradi. Asmaʼiy bu holdan azoblanib, halok boʻlgan oshiq uchun motam tutadi va marhumni qabrga qoʻyadi. Ushbu hikoyatdan kelib chiqadigan xulosa shuki, oshiqning asosiy maslagi - ishq yoʻlida jismdan voz kechish va yor uchun oʻlmoqlikni arzimasi deb bilish. Keyingi eʼtiborni tillardan tillarga koʻchib kelayotgan ishq qissasi "Qays va Layli" ga qaratamiz. Ushbu hikoyaga nazar solsak beixtiyor koʻz oʻngimizda Qays (Majnun) obrazi gavdalanadi. Omar qabilasidagi Qaysni ishq magʻlub etgach, u aqli hushi aro jinnilikka yuz tutadi. U Laylini ishqida shunchalik magʻlub ediki, goʻyo istovchi uyu, bu esa istalgandek edi. U bu ishqqa shunchalik qorishib ketgan ediki, bunda u xuddi mutlaq Laylining oʻzginasi edi, yaʼni ishqda Layli bilan bir butunlikka erishgan deb aytilgan edi. Yoʻlda biron kim isming nima deb soʻralsa Layli deb javob berar edi. Unga nisbatan esa bu savolni bergan kishilar bunga isboting bormi deb soʻrasa, Qaysning javobi shunday boʻlar edi. Kimningki zoti Layli boʻlsa, buni isbotlab oʻtirishga hojat yoʻq! Garchi bu senga shak boʻlib tuyulsa ham bu aniqdir deb javob qaytarar edi. Bu yerda koʻrish mumkinki, oshiq mashuq bilan qanchalik birikib ketganligini ular bir birini mohiyat jihatidan tolʻdirib turishini hech kim inkor qila olmaydi. Yuqorida keltirilgan tushunchalarda biz faqat dunyoviy ishqni tushunsak mutlaqo notoʻgʻri ish boʻladi. Negaki, Olloh yaratgan Layli Majnuni oʻziga shunchalik rom qildimi demak, uning yaratuvchisi qanchalik goʻzal ekan, bu haqida tasavvur qilishning oʻzi qiyin mohiyatidir

Ruhiy - maʼnaviy muhabbat bu oshiqning oʻz mashuqiga pok koʻz bilan boqib, undan pok lazzat olishi demakdir. Keyingi masala bu ruhiy – maʼnaviy muhabbat

tushunchasidir. Ruhiiy - ma'naviiy muhabbat tufayli Alisher Navoiy va Sayyid Hasan Ardasher ham tez - tez uchrashib turgan. Navoiy “bir kun alar mulozamatiga yetmas erdi, sabr-u toqatim qolmas erdi”, deydi. O‘z navbatida, Sayyid Hasan Ardasher ham Navoiy ila diydor ko‘rishmasa, uning suhbatin eshitmasa, bezovtalanar edi. Navoiy o‘zining eng yaqin sirdoshi, maslahatgo‘yi va rozi dil aytadigan suyanchig‘i Sayyid Hasan Ardasher ila uchrashmoq va suhbat qilmoq uchun alohida xona qurib bergan Navoiy Hasan Ardasher bilan ota o‘g‘ildek edi va Sayyid Hasan Ardasher ila qanday munosabatda bo‘lsa, Abdurahman Jomiyini, ham Sayyid Hasan Ardasherni o‘zi uchun ustoz va sirdosh deb bilgan hamda ularning har ikkalasi bilan ruhiy-ma'naviiy muhabbat bilan boylangan.

Alqissa shulkim, oshiqqlarning pok qalblari va pok ishlari, talab umidida sodiqliklari ularni pok maqsadlariga erishtirdi va ular pok lazzatga yetishishdi. Ularda pok ishq va pok lazzatga erishgan oshiqqlar hamda ularning pok maqsadga sabr va mashaqqat orqali, hajr o‘tida o‘rtanishlar orqali asl pok maqsadlariga erishganliklari tasviri keltiriladi. Bu kabi hikoyatlar esa asarning qator hikoyatlarida uchraydi va ularda ana shu ruhiy – ma'naviiy muhabbat tarannum qilinadi. Yuqoridagi hikoyatdan shunday xulosa kelib chiqadiki, insonning bir biriga bo‘lgan ma'naviiy muhabbat ham foydali va samaralidir. Negaki, inson ma'naviyati yuqori, saviyasi baland inson bilan suhbatda bo‘lsa, u bilan bamaslahat ish tutsa bu albatta foydadan holi bo‘lmaydi. Kishi ma'naviyatli inson bilan suhbat qilish davomida undan o‘ziga kerakli bo‘lgan xulosa oladi. Hamda o‘sha shaxsga bo‘lgan g‘oyibona muhabbat uyg‘onadi. Aynan shu ma'naviiy -muhabbat demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy "Lison-ut tayr" asari.
2. Shuhrat Sirojiddinov, Dilnavoz Yusupova, Olimjon Davlatov "Navoiyshunoslik" kitobi
3. Alisher Navoiy "Holati Paxlavon Muhammad" asari.
4. Alisher Navoiy "Tarixi anbiyo va hukamo" asari.